

Procházka, Rudolf

Zemědělské zázemí a potravinářská řemesla v Uherském Hradišti ve 13. a 14. století

Archaeologia historica. 1983, vol. 8, iss. [1], pp. 109-118

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139446>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zemědělské zázemí a potravinářská řemesla v Uherském Hradišti ve 13. a 14. století

RUDOLF PROCHÁZKA

V užším Uherskohradištsku, vezmeme-li si za základ okruh 1 míle se střední hodnotou 11 km, se podle výzkumů R. Snášila v průběhu mladohradištního období rychle zahušťuje osídlení (Snášil 1980, 177—179, týž, v tisku a). Podle dosavadních znalostí žilo ze 48 dnešních vesnic v polovině 13. stol. cca 70 % vedle dalších 8 později zaniklých, takže koncentrace osídlení se blížila dnešnímu stavu. Kolonizace 2. pol. 13. stol. doznívala v Chřibech, pokračovala ve Vizovické vrchovině a zvláště v prostoru tzv. Lucka na jihovýchodním okraji regionu.

Ještě na přelomu 12. a 13. stol. převažoval na Uherskohradištsku zeměpanský majetek. R. 1141 se zde ve vlastnictví spytihněvského kostela uvádí tři celé lokalizovatelné vsi a popluží v pěti dalších (Bistřický 1981, 91, 92). R. 1205 zakládá markrabí Vladislav Jindřich a olomoucký biskup Robert velehradský klášter (Hurt 1934, 37, Čechura 1981, 129) a do poloviny 13. stol. je obvěněn v nejbližším okolí dvaceti čtyřmi celými vesnicemi, které tvořily krystalizační jádro dominia. (Hurt 1934, 44—61, Hosák 1938, 355, 356). Ve 2. pol. 13. stol. se dovídáme také o državě kláštera Vizovického a o lénech biskupa olomouckého (Hosák 1938, 366, 368, 371, 372). Rozpad zeměpanského statku probíhal rychlým tempem, byť až z doby těsně před polovinou 13. stol. je zaznamenán první představitel drobné šlechty (CDM III, 96). Nejpozději do 2. pol. 13. stol. lze však archeologicky datovat výstavbu četných hrádků (Mistřice, Částkov, Šarovy, snad i Sušice, Snášil 1979, 310, 311, Procházka 1982, týž, v tisku a, b). Vytváří se typická majetková struktura staré sídelní oblasti, kterou zachycujeme lépe až v pramenech 2. pol. 14. stol. Blok klášterních vsí je obklopen a prostoupen tříšticí vladyckých statečků, na jihu se uchovalo markrabské zboží uherskoostrožské, na západě nevelké panství buchlovské. Na severovýchodním okraji regionu vznikají šlechtická panství malenovické a pohořelické, z nichž první se ve 2. pol. 14. stol. přechodně stává zeměpanským (Hosák 1938, 410—415, 364—366, 372—375).

Mohutné klášterní domínium, budované na principu především peněžních dávek závislých rolníků a výnosech četných grangií (Čechová 1970, 72, 73, Hurt 1934, 54—56), si vynutilo založení trhové vsi Veligradu na místě někdejšího hospodářského jádra velkomoravské aglomerace před r. 1220 (Verbík 1981, 85, 86). Byla obdařena týdenním trhem a patrně i jistou samosprávou (CDB II, 380). Archeologický výzkum v prostoru Veligradu — Starého Města podal závažné, byť dílčí svědectví o existenci specializovaného řemesla, v němž vedle hrnčířství zaujímal významné místo vápenická kolonie vázaná na rozsáhlé stavební akce cisterciáků (Snášil 1979, 73, 74, týž, v tisku b).

V době těsně předcházející založení královského města existovaly tedy všechny předpoklady pro funkci místního trhu — husté osídlení s dvojitými trhovými vsi. Pokud vycházíme z písemných pramenů, můžeme rekonstruovat okruh

nejbližších sídlišť s trhovým právem takto:¹ na jihu Hodonín (28 km, 1228, CDB II, 381), na jihozápadě Kyjov (27 km, 1126, CDB I, 110) na severu Hulín (28 km, 1224, CDB II, 265) a Kroměříž (27 km, 1207, CDB II, 59). Na východě se předpokládá tržní sídliště „Brod“ (Zemek a kol. 1972, 51), nejnovější výzkum v jihovýchodní části městského jádra z r. 1982 však zatím neprokázal starší osídlení než ze 2. pol. 13. stol. (dosud nepubl.).

Pravděpodobně těsně po kumánském vpádu r. 1253 (Hosák 1960) zakládá Přemysl Otakar II. nové město na moravním ostrově, který byl dosud v majetku velehradského kláštera. Z hlediska vrchnostenských práv lze hovořit o svérázném zeměpansko-klášterním kondominiu (Verbík 1981, 94). Již první z obou tzv. zakládacích listin z r. 1257 byla cisterciákům přičtena závažná práva, zejména dosazování rychtáře, patronát nad kostelem sv. Jiří a činže z osazené půdy (CDB V/1, 136). „Nový Velehrad“ byl od počátku určen k úloze ekonomického střediska regionu, což se projevilo v převedení týdenních trhů z Kunovic i Veligradu. V první fázi si klášter zřejmě více cenil výhod, které město přinášelo. Odstranění konkurence Kunovic a lepší možnosti rozvoje obchodu a výroby vzhledem ke královským privilegiím totiž umožňovaly prohloubit rozvoj peněžních vztahů na jeho panství, nehledě k funkci obranné.

Druhá listina z r. 1258 obsahuje již udělení výročního trhu, jakož i zákaz krčem v okruhu 1 míle, tedy nejstarší stupeň mílového práva směřující k monopolizaci významného peněžního zdroje. Navíc byla upravena trasa uherské cesty tak, aby z Kunovic vedla přes město. V počátečním stadiu rozvoje mělo značný význam vytvoření nevelké zemědělské základny udělením práva užívat občinnové pastviny kunovských a veligradských a darem tří vesnic, Kunovic, Míkovic a Ostrožské Nové Vsi (CDB V/1, 156, Verbík 1981, 95, 96).

Město bylo vybudováno v inundačním terénu v mírně zvýšené střední části ostrova na ploše cca 16 ha. Celý ostrov měřil, pokud lze vycházet z plánů 17. a 18. stol. (fond Slováckého muzea v Uh. Hradišti), 87 ha. Nezastavěných 61 ha nebylo možno povětšinou využívat jako orné půdy. V následujících staletích se zde vzpomínají jen jednotlivé zahrady a až do 19. stol. louky. Vývoj zemědělského zázemí Uherského Hradiště dále nepříznivě ovlivnila ztráta oné trojice vsí darovaných při založení. Již r. 1297 byl ve prospěch města řešen spor s kunovskými a poddanými velehradského kláštera, z nichž první bránili Hradišťanům ve využívání společného lesa a šenkovali víno a medovinu, zatímco druzí proměňovali společné pastviny v ornou půdu (CDM V, 70). Nikde v nejstarších listinách nejsou zmiňována pole měšťanů, rostlinné produkty byly odebrány především z řetězce klášterních vesnic těsně svírajících město na severu a západě. Opakované zmínky o pastvinách svědčí nesporně o existenci vlastního chovu domácích zvířat.

Lze předpokládat, že v prvních desetiletích po založení obdělávali někdejší obyvatelé Kunovic a Veligradu svá pole v plužině těchto vsí. Tuto hypotézu podporuje i nálezová situace, zjištěná archeologickým výzkumem v Otakarově ulici, na severním okraji městského jádra. Zatím zde bylo prozkoumáno cca 400 m² kolonizační zástavby z pol. 13.—poč. 14. stol. První krátkodobou fází reprezentovaly polozemnice zahluobené nejvýše kolem 0,9 m nikoli trvale obytného charakteru. Jejich majitelé je používali zřejmě v přechodném stadiu osazování, kdy ještě neopustili definitivně svá obydlí ve Starém Městě. Další fázi představovaly dřevěné nadzemní domy, z nichž byl odkryt jeden celý o půdorysu ve tvaru L (č. 11) a část dalšího na někdejší souběžném městišti (č. 17). K posledně uvedené stavbě náležely zřejmě dvě pece s kamennou konstrukcí, které lze interpretovat jako chlebové. První (č. 10) podkovovitého půdorysu a rozměrech funkčního prostoru 1,9×1,3 m byla orientována čelušní kolmo na

západní stěnu domu a oddělena od ní žlabem o šířce pouze 0,8 m (obr. 1). Výmaz, spočívající vždy na pečlivě uložené vrstvě střepů tuhových zásobnic, byl třikrát obnoven. Na jižním okraji parcely blíže komunikace ve vzdálenosti 9 m se nacházela obdobná pec obdélného půdorysu s dovnitř obráceným výstupem, o světlosti 2×1,3 m. Rovněž zde byl výmaz třikrát renovován, načež byla funkce pece ukončena a na ni posazena menší pícka o vnitřních rozměrech 1×0,7 m zase s trojitým výmazem obdobné konstrukce. Tato zdvojená pec stála v objektu, jehož charakter nebylo možno blíže zjistit vzhledem k poloze na okraji a mimo zkoumanou plochu. O jeho existenci svědčily pouze jednotlivé kúlové jamky a mazanícová destrukce související s požárovým zánikem na počátku 14. stol. Nelze vyloučit existenci dalších pecí v neodkryté západní části parcely. Domnívám se, že zde byla zachycena část pracoviště pekaře zásobujícího nejbližší okolí. Koncentrace obyvatelstva si brzy vynutila rozvoj tohoto řemesla, i když mouka musela být až do první třetiny 14. stol. odebírána z klášterních mlýnů (CDM VI, 416).

Na sousedním městišti nebyla prokázána specializovaná výroba. Nálezy z celé odkryté plochy však hovoří o značném podílu zemědělství zejména v nejstarší fázi z padesátých a šedesátých let 13. stol., ze které pochází 6 srpů a 2 plužní krojidla většinou v podobě fragmentů. 5 dalších srpů lze vřít do 2. pol. 13.—poč. 14. stol. Jedno krojídlo bylo vloženo pod bázi obvodové zídky pece č. 9 a 2 srpy byly nalezeny v polozemnici předcházející funkci pecí. Všechny ostatní zemědělské nástroje pocházejí ze sousední parcely s trojdílným domem, takže zatím nelze jednoznačně uvažovat o vazbě potravinářského řemesla na pozemkový majetek provozovatele. Objasnit by tuto otázku mohl jen odkryv celého městišťe.

Na nám. Rudé armády, které kdysi pod názvem „Horní“ představovalo tržiště staroměstské (veligradské) složky nových osadníků, výzkum vedený R. Snášilem zachytil z téhož období doklady slévačství a koželužství. O zemědělské složce svědčí kromě nálezu obilí v komoře obytného domu rozsáhlé hnojiště; je příznačné, že jeho funkce končí již před r. 1300 (Snášil v tisku b).

Lze předpokládat, že nedostatek vlastní zemědělské půdy, ztráta šosovních vsí i emancipace měšťanstva vzhledem k velehradskému klášteru stimulovaly rozvoj řemeslné výroby. Město zapojilo do tržních vazeb patrně již ve 2. pol. 13. stol. široké okolí, což podporovala i poměrně značná vzdálenost obdobných středisek. Nedaleko byl založen pouze Uherský Brod, a to pouhých 15 km východně v místě celnice na uherské cestě (Zemek a kol. 1972, 51). Seznam obcí platících „od starodávna“ Uherskému Hradišti mostné naznačuje, že rozmezí hospodářských sfér obou měst se nacházelo v prostoru Hradčovic a Veletín 10 km východně Uherského Hradiště (Liber negotiorum, fol. 18a—19a, dále jen L. n.). Někdejší trhovía ves veligradská klesá na pouhou vesnici, byť archeologický výzkum prokázal přežívání některých řemesel (Snášil v tisku b). Pracovala ovšem jen pro místní spotřebu, pouze hrnčířství by mohlo mít širší okruh odbytu. Královské město omezovalo případnou konkurenci vyjma vaření piva a provozu krčem pouze svou ekonomickou převahou, právní ochrana řemesel se objevuje v souladu s obecným vývojem mllového práva až ve 14. stol. Běžná venkovská řemesla byla i nadále tolerována, např. privilegium z r. 1421 přímo povoluje práci kovářů a ševců (OA UH č. 24).

Struktura pramenné základny se pro 14. stol. mění v neprospěch pramenů archeologických. Hlavní zdroj tvoří nyní listiny a zápisy v nejstarší městské knize, tzv. Liber negotiorum. R. 1301 obnovil Václav II. městu vlastnictví oné výše uvedené trojlice vsí, navíc stanovil soudní pravomoc hradištského rychtáře nad klášterním Starým Městem (CDM V, 119), v čemž lze vidět zárodek

Obr. 1. Uh. Hradiště, Otakarova ul., obj. č. 10. Foto L. Chvalkovský.

„Weichbildverfassung“. K definitivní ztrátě venkovského panství dochází však ve třicátých letech 14. stol., kdy se Kunovice stávají střediskem nevelké šlechtické domény (Verbík 1981, 102). Již v této době se nejbohatší měšťané zakupují v okolí, i když jediným sporným dokladem je vlastnictví Hluku Zdislavem Měščem doložené r. 1303 (CDM V, 149)². Tato vrstva byla také zainteresována na výstavbě městského mlýna, k čemuž došlo k malé radosti cisterciáků před r. 1331 (CDM VI, 416). R. 1363 markrabí Jan odpouští měšťanům placení mýta v Čechách a na Moravě, uděluje mlóvé právo várečné a dva další výroční trhy (CDM IX, 322). Feudální vlastníci Starého Města a Kunovic se zde zřejmě pokoušeli obnovit a posílit některé výnosné živnosti, neboť r. 1378 privilegium markrabí Jošta znovu zakazuje krčmy a vaření piva v okruhu 1 míle a navíc i provozování řemesel. Obdobné zákazy obsahuje ještě privilegium krále Zikmunda z r. 1421 (Nisl 1920, 69, OAUH, i. č. 24).

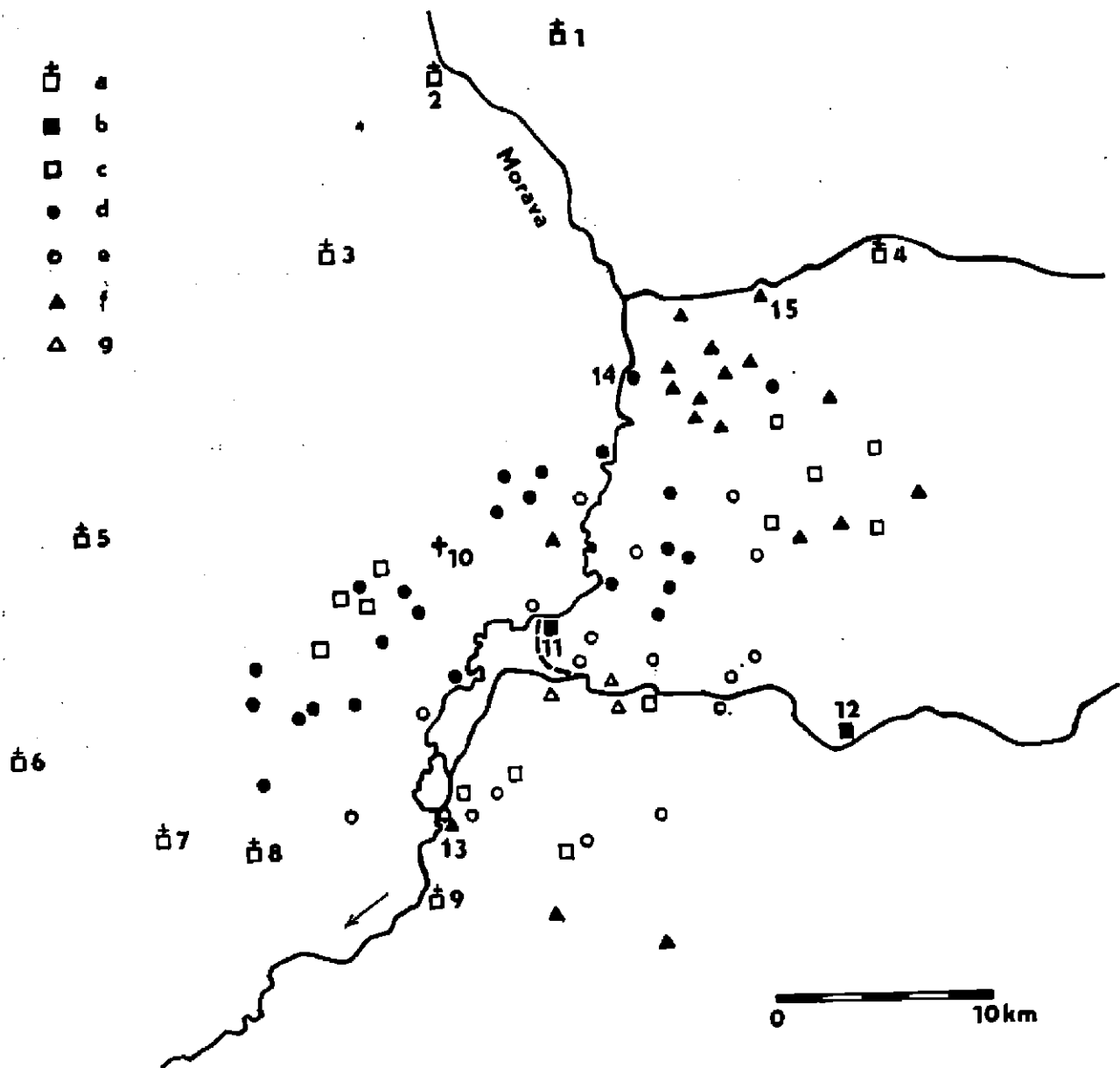
Malý rozsah orné půdy u většiny hradištského měšťanstva potvrzují i nečetné zmínky v Liber negotiorum. Vedle ojedinělé zmínky o polích nejasného umístění (L. n. fol. 14a) je dobrou ilustrací výrok o stanovení hranic městských pozemků oproti klášterním Mařaticím a šlechtickým Kunovicím r. 1366 (L. n. fol. 15b—16a). Výrokem podkomořího Albrechta ze Zdounek zde město získalo 11,4 ha pastvin, které byly rozděleny mezi 88 areí na rovnoměrné díly po 12,9 a. Prodej dílů byl omezen jen na jednotlivé držitele navzájem, z čehož je zřejmá snaha udržet toto minimum pozemků stůj co stůj. Rejstřík činží velehradskému klášteru uvádí ještě 3 zahrady ležící asi před hradbami (L. n. fol. 14b). Ve 2. pol. 14. stol. a na poč. 15. stol. přibývají další zmínky o zakupování v jednotlivých vsích v okolí (1379 Staré Město, 1406 Osvětimany apod., Verbík 1981, 104). Ve větším počtu vlastnili měšťané patrně vinice, a to především v Polešovicích,

Obr. 2. Uh. Hradiště, Otakarova ul., obj. č. 9. Foto L. Chvalkovský.

jak nás informují závěti obsažené v městské knize (např. L. n., fol. 3b).

Agrární produkty proudily do Uherského Hradiště z poměrně širokého zázemí, které zejména na severovýchodě přesahovalo okruh 1 míle (obr. 3). Již zmíněný mýtní seznam zahrnuje 67 vsí platících mostné ke Staroměstské a Kunovické bráně; obdobně jako opavský z r. 1342 obráží rozsah místního trhu (Čechová 1970, 47). Vesnice pokrývají oblast o ploše necelých 400 km², přičemž nejzazší na severovýchodě jsou vzdáleny kolem 18 km. Region převážně zahrnuje oblast hustě osídlenou do poloviny 13. stol. a pravděpodobně spjatou s městem brzy po založení. Otázku zapojení kolonizované Vizovické vrchoviny na severovýchodě, kde se ve 14. stol. vytvářejí větší dominia, bude možné řešit až v souvislosti s moderním zpracováním tamního sídlištního vývoje (srov. Kohoutek 1982). Rejstřík není asi úplný, každopádně by neměly chybět některé vsi uvnitř okrsku (např. Ostrožská Nová Ves). Nelze vyloučit, že některé z dosud nelokalizovaných a proto na mapce neuvedených ZSO (Sag, Sezeme) budeme moci ztotožnit s jinými známějšími a tím upřesnit topografické i majetkové rozložení (obr. 3). Více než 1/4 vsí náležela ve 2. pol. 14. stol. ještě velehradskému klášteru, cca 40 % drobné šlechtě včetně biskupských lén. Zbývající majetky připadají zeměpanským panstvím ostrožskému, malenovickému a napajedelskému, jekož i šlechtické državě pohořelické. Zajímavé je rozložení čtyř základních druhů plateb — penězi, žitem, ovsem a užitky z pastvin. Klášterní vsi převažují mezi 24 vesnicemi, které platí haléři (14 z 19), zbytek je zastoupen v poplatcích žitem. Tento fakt odráží jednak rozvoj peněžních vztahů na cisterciáckém panství, jednak i polohu jejich vsí v nejúrodnější části regionu. Vzhledem k těsné blízkosti Uherskému Hradišti nedochází k povýšení některé z nich na městečko, úlohu hospodářského centra plnilo nadále králov-

Obr. 3. Tržní region Uh. Hradiště ve 2. pol. 14. stol. podle mýtního rejstříku z r. 1362. a) Vně ležící městečka: 1 Hulín, 2 Kroměříž, 3 Zdounky, 4 Zlín, 5 Koryčany, 6 Kyjov, 7 Vracov, 8 Bzenec, 9 Veselí, 10 klášter velehradský; b) královská města: 11 Uh. Hradiště, 12. Uh. Brod; městečka uvnitř regionu: 13 Uh. Ostroh, 14 Napajedla, 15 Malenovice; c) vsi neuvedené v soupisu mýtních poplatků; d) poplatky penězi, e) žítem, f) ovsem, g) užitky z pastvin. Přerušovanou čarou naznačeno staré vyústění toku Olšavy. Kresba A. Burová.

ské město. Poplatky ovsem nacházíme většinou v oblasti velkých panství ve Vizovické vrchovině, tedy na půdách horší bonity. Konečně užitkem pastviny platila trojice vsí na jižním okraji Uherského Hradiště, Kunovice, Míkovice a Vésky.

V době vzniku soupisu se začíná zahušťovat síť městeček, z nichž většina se pod tímto označením uvádí v následujících desetiletích. V rámci hradištského tržního okrsku lze doložit ve 2. pol. 14. až poč. 15. stol. Uherský Ostroh [nejpozději od doby vlády markrabí Jošta, SOA Brno, Bočkova sb., č. 10082], Napajedla (1371, CDM XI, 118), Malenovice (1406, CDM IX, 18). Tato střediska tržních subregionů, ve dvou případech rovněž větších panství, leží na okraji hradištského zázemí. Vně pak nacházíme souvislý okruh městeček ve vzdálenosti 15–27 km vzdušnou čarou na severu, západě a jihu, na východním pomezí směrem k Uhrám pouze královské město Uherský Brod.

Co lze říci k charakteru Uherského Hradiště ve 2. pol. 14. stol.? Vypovídací hodnota hlavního pramene, rejstříku činží placených klášteru z doby po r. 1367

a městské dávky z r. 1371 (L. n. fol. 14a—15b, 16b—18a) má značně omezený charakter. Měšťané platili totiž jen z areí, ostatní majetek není uveden a chybí také podruzi, z valné části samostatní řemeslničtí mistři (Mezník 1965, 80). Při zjišťování povolání je nutno se opřít jen o údaje za jménem. Přitom u jmen s příjmením se obvykle zaměstnání nevyskytuje (55 %) navíc německá příjmení ve významu řemesla (mentler) přímo povolání asi již neoznačují. Stupnice četnosti i zámožnosti je proto podstatně zkreslena, čehož si byl vědom i autor první moderní studie o struktuře města G. Chaloupka (Chaloupka 1960). Podle jeho zjištění obsahují seznamy 83 řemeslníků a živnostníků ve 37 odvětvích, přičemž nejčetněji jsou zastoupena potravinářská řemesla zahrnující pekaře, pivovarníky a sladovníky, kuchaře a jednoho mlynáře (26,5 %). Následují odvětví oděvní (14,4 %) a textilní (9,6 %). Při stanovení majetkové struktury se G. Chaloupka opřel o rejstřík městské sbírky, v němž značná diference poplatků (2—28 grošů) odráží do jisté míry i postavení poplatníků. Ve vyšších daňových skupinách najdeme relativně nejvíce zástupců potravinářských řemesel. Oba seznamy zachovávají tradiční členění na staroměstskou a kunovskou část podle způsobu lokace, přičemž řemesla jsou celkem rovnoměrně rozložena. Vně hradeb leželo jen přibližně 20 sladoven, uvnitř pak ještě 20 masných krámů, z nichž 2 vlastnil velehradský klášter.

Pro léta 1355—1398 lze sestavit 19 více či méně úplných seznamů městských rad, nejsouvislejší právě z doby vzniku obou daňových soupisů (CDM XV, 53, L. n.). Zatímco rada z r. 1366 sestávala ze $\frac{3}{4}$ poplatníků přispívajících na sbírku 12—24 grošů, navíc v drtivé většině bez uvedení řemesla, mezi konšely z r. 1367 už nacházíme $\frac{2}{3}$ poplatníků v kategorii do 9 grošů, přičemž nejméně polovinu radních tvoří řemeslníci. V následujících letech se ustaluje kompromisní složení se zastoupením $\frac{1}{2}$ až $\frac{2}{3}$ drobných a středních řemeslníků a vždy několika zástupců nejvyšší skupiny poplatníků, kam patří obvykle též rychtář. Posledně uvedené můžeme ztotožnit s patriciátem, který ovšem neměl vyhraněný charakter. Jeho majetek sestával podle sporadických údajů v městské knize zejména ze sladoven, masných krámů a vinic, přičemž o dalším pozemkovém vlastnictví si lze učinit jen mlhavý obraz. Někteří zástupci potravinářských odvětví, jako např. Heřman sladovník či Pešek kuchař, soustřeďující ve svých rukou uvedené nemovitosti a obsazující pozice v městské radě, sotva řemeslo vykonávali přímo. Pozoruhodně vysoký je počet sladoven (20) ve srovnání např. s pětkrát větším Brnem (14 r. 1365, Dřímál 1969, 52) a přibližně dvakrát většími Českými Budějovicemi (23—30 r. 1398, Borská-Urbánková 1964, 140). Mnohé asi provozovali podruzi, jak vyplývá z výrazně nižšího počtu sladovníků a pivovarníků mezi majiteli domů (6, Chaloupka 1960, 148) i z údajů o jejich vlastních v Liber negotiorum. Byly pravděpodobně orientovány na odběr obilí z klášterního panství, především z dvorů. Zatímco archeologické výzkumy prokázaly silný podíl agrárních prvků v ekonomice města v polovině 13. stol., pro 2. polovinu 14. stol. mu lze souhlasně s G. Chaloupkou přiznat řemeslnický charakter, tržně orientovaný na rozsáhlé zemědělské zázemí. Postavení řemesel odráží nejen složení městských rad, ale i nejstarší statuta a právní naučení z lucemburského období (Krška 1962, Chaloupka 1960, 151 až 155). Obec se samozřejmě nevzdala snah o získání venkovských statků, což se jí podařilo v souvislosti s postupným rozpadem klášterního dominia ve 2. pol. 15. a v 16. stol.

Poznámky

- 1 Všechny udávané vzdálenosti jsou měřeny vzdušnou čarou.
- 2 Za hradištského měššana považoval Zdislava Měšce jednoznačně L. Hosák (1938, 412) a nejnověji s výhradou A. Verbík (1981, 97), ač samotná listina (OA Uh. Hradiště, AMUH č. 3) neposkytuje pro takové tvrzení přímé podklady. Dotyčný je zde nazýván pouze jako „fidelis noster“ (srov. Sulitková 1976, 11).
- 3 Dva stručné zápisy v rejstříku činí se týkají asi rovněž polí níže uvedených vně hradeb. Nejde tedy o rozlišení městišť od polí uvnitř města, jak se domníval G. Chaloupka (1960, 149) nevyužív následujícího zápisu o vytyčení hranic oproti Mařaticím a Kunovicím.

Literatura

- Bistřický, J. 1982: Písemnosti Jindřicha Zdíka, texty a překlady, in: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci, Olomouc.
- Borská-Urbánková, M. 1964: Majetková a sociální struktura Českých Budějovic koncem 14. a počátkem 15. stol., SAP XIV, 119—173.
- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae I (1907), II (1912), III (1942), ed. G. Friedrich, V/1 (1974), ed. J. Šebánek, S. Dušková.
- CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III (1841), V (1850), ed. A. Boček, VI (1854) ed. P. Ritter v. Chlumecky, J. Chytil, IX (1875), XI (1885) ed. V. Brandl, XV (1903), ed. B. Bretholz.
- Čechová, V. 1970: Geneze středověké Opavy a tržní sítě na Opavsku do konce 13. století, Ostrava.
- Čechura, J. 1981: Příspěvek k dějinám velehradského kláštera v éře přemyslovské, Čas. Mat. Mor. 100, 127—141.
- Čerešňák, B. a kol. 1980: Přehled dějin Moravy I, Brno.
- Dřímál, J. 1969: Rozvoj a stagnace města v období vrcholného feudalismu (1243—1411), in: J. Dřímál—V. Peša a kol., Dějiny města Brna I.
- Hosák, L. 1938: Historický místopis země moravskoslezské II, Praha.
- Hosák, L. 1960: Uhersko-kumánský vpád na Moravu r. 1253, AUPO Historica I, SPH, 179—184.
- Hrubý, V. 1985: Staré Město — velkomoravský Velehrad, Praha.
- Hurt, R. 1934: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I, Olomouc.
- Chaloupka, G. 1960: Dva seznamy městské dávky Uh. Hradiště z druhé poloviny XIV. století, Čas. Mat. Mor. LXXVIII, 139—160.
- Kohoutek, J. 1982: Příspěvek k problematice zaniklých středověkých osad na Gottwaldovsku, AH 7, 179—182.
- Krška, J. 1962: Brněnská právní naučení Uherskému Hradišti ve druhé polovině 14. století, Brno v minulosti a dnes IV, 200—209.
- Liber negotiorum, OA Uherské Hradiště, AMUH.
- Mezník, J. 1965: K otázce struktury českých měst v době předhusitské, SPFFBU C 12, 73—85.
- Michna, P. 1982: Velkomoravská a přemyslovská Olomouc, VVM XXIV, 18—27.
- Nisl, M. M. 1920: Několik pamětí o městě Hradišti ležícím proti Uhrám v markrabství moravském, in: B. Fišer, Paměti hradištské, 59—78, Uh. Hradiště.
- Novotný, B. 1977: Výzkum přemyslovského ústředí „castrum Zpitignew z 11.—12. století a rekonstrukce jeho údělu v archeologických a písemných pramenech, AH 3, 183—216.
- Procházka, R., 1982: Povrchový průzkum reliktních opevněných sídlištních útvarů na Uherskohradištsku v roce 1980 (okr. Uherské Hradiště) PV 1980, 56.
- v tisku a): Průzkum opevněných sídel feudálního období v r. 1981 na Uherskohradištsku, PV 1981.
- týž, v tisku b): Povrchový průzkum reliktních opevněných sídlištních útvarů na Uherskohradištsku v roce 1982, PV 1982.

- Snášil, R. 1979: Záchranný výzkum středověkého Starého Města v poloze „Za zahradou“, k. o. Uherské Hradiště“, 73—75.
- 1980: Sídlištní síť 10.—15. století na Uherskohradištsku, AH 5, 177—181.
- 1981: Opevněná sídliště 10.—16. století na Uherskohradištsku, AH 6, 308—312.
- v tisku a): Změny sídlištní sítě a jejich příčiny v 10.—19. století, in: Vlastivěda moravská, Uherskohradištsko, Brno.
- v tisku b): Přímé archeologické doklady specializované řemeslné výroby v období středověku na Uherskohradištsku, AH 8.
- Snášil, R.—Procházka, R. 1981: Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části dolnomoravského úvalu, Slovácko XXIII, 9—58.
- Verbík, A. 1981: Středověké město, in: A. Verbík—M. Zemek, Uherské Hradiště, dějiny města, Brno.
- Zemek, M. a kol.: Uherský Brod, minulost a současnost města, Brno.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Landwirtschaftliches Hinterland und Nahrungsmittelgewerbe in Uherské Hradiště in 13 und 14. Jahrhundert

Die einstige königliche Stadt Uherské Hradiště liegt im Nordteil der Senke Dolnomoravský úval, im Flußtal der Morava (March). Ein wesentlicher Teil der benachbarten Region war altes Siedlungsland mit reicher vorzeitlicher und vor allem altslawischer Bevölkerung, die mit der Entstehung der großmährischen Agglomeration gipfelte. Das Přemyslidische Verwaltungszentrum aus dem 11.—12. Jahrhundert befand sich in der Nähe von Spytihněv, allerdings setzten sich noch am Ende der jungburgwallzeitlichen Epoche von neuem zentripetale Tendenzen zum Zusammenfluß von Morava und Olšava durch, die von der Kreuzung mehrerer Handelswege verstärkt wurden. An der Wende des 12. und 13. Jh. entstand hier eine, von einem Marktflecken begleitete landesherrschaftliche Burg in Kunovice, und fast gleichzeitig ein Marktdorf der Zisterzienser an der Stelle des einstigen ökonomischen Kerns der großmährischen Agglomeration. Im engeren Gebiet von Uherské Hradiště näherte sich, den Forschungen R. Snášils zufolge, die Siedlungsdichte im Umkreis von etwa 1 Meile dem heutigen Stand, die Kolonisation setzte sich vor allem im Hochland von Vizovice und im Raum der Lucko genannten Gegend am Südostrand der Region fort. Im Laufe der 2. Hälfte des 13. und im 14. Jh. formte sich hier eine Besitzstruktur mit dominantem Anteil der Güter des Kleinadels und des Klosters von Velehrad. In der Zeit knapp vor Gründung der Stadt waren alle Voraussetzungen für die Funktion eines örtlichen Marktes gegeben.

Uherské Hradiště wurde wahrscheinlich gleichzeitig mit Uherský Brod nach dem Kumaneneinfall im J. 1253 als landesherrschaftlich-klösterliches Kondominium gegründet. Urkunden aus den J. 1257 und 1258 statteten es mit zwei Wochenmärkten aus, die aus Veligrad und Kunovice samt den Einwohnern nach Uherské Hradiště übertragen wurden, außerdem mit einem Jahrmarkt, dem Verbot, Schenkstuben im Umkreis von 1 Meile zu errichten, mit Weidegründen und drei Dörfern. Bereits kurz nach der Gründung verliert die Stadt vorübergehend ihren Landbesitz, endgültig dann im 2. Viertel des 14. Jh. Die Agrarbasis war relativ gering, vegetabile Produkte bezog man wohl vor allem aus einer Reihe von Klosterdörfern.

Vorauszusetzen ist, daß die einstigen Bewohner von Kunovice und Veligrad in den ersten Jahrzehnten nach der Stadtgründung ihre Felder in den Fluren dieser Dörfer auch weiterhin bestellten, eine Hypothese, die von der bei der archäologischen Untersuchung in der Straße Otakarova ulice am Nordrand des Stadtkerns festgestellten Fundsituation bestätigt wird. Die erste Übersiedlungsphase stellten keineswegs dauernd bewohnte Grubenhäuser vor, deren Besitzer offenbar den Kontakt mit der ursprünglichen Wohnstätte noch nicht unterbrochen hatten. Es folgte eine Verbauung mit oberirdischen Holzhäusern, von denen eines von zwei Brotöfen begleitet war — offenbar als Arbeitsstätte eines Bäckers. Den Großteil der relativ zahlreichen Funde landwirtschaftlicher Geräte kann man in die Anfangsphase der Existenz dieser Neugründung

datieren und außerdem voraussetzen, daß der Mangel an Ackerboden, der Verlust der Schoßdörfer und die fortschreitende Emanzipation der Bürgerschaft vom Velehrader Kloster die Entfaltung der Handwerksproduktion stimulierten, so daß wir bereits in der 2. Hälfte des 13. Jh. mit einem relativ umfangreichen Markthinterland zu rechnen haben.

Für die 2. Hälfte des 14. Jh. schweigen die archäologischen Quellen; Urkunden und Aufzeichnungen im ältesten Stadtbuch werden zu Hauptquellen der Information. Damals erhält die Stadt eine Reihe von Privilegien, vor allem die sogenannte Meilen-Brauberechtigung, Hand in Hand mit einem Handwerksverbot in demselben Umkreis und der Zuerkennung weiterer zweier Märkte. Das geringe Ausmaß des landwirtschaftlichen Bodens der meisten Bürger bestätigen Notizen in den Landtafeln und im Liber negotiarum. Interessant ist vor allem die Notiz über die Verteilung von 11,4 ha Weideland unter 88 Bürger im J. 1366. Agrarprodukte strömten nach Uherské Hradiště aus einem ziemlich breiten Hinterland, das vor allem im Nordosten den Umkreis 1 Meile überschritt. Den vollen Bereich spiegelt das Verzeichnis aus dem J. 1362 der Dörfer, die Brückengeld zu zahlen hatten (an die 400 km²). Dabei war die Art der Abgabe von der geographischen Lage der Dörfer und der Entwicklungsstufe der Geldbeziehungen in den einzelnen Domänen abhängig. Zur Zeit dieser Aufstellung wurde das Netz der einzelnen Gewerbearten nur in großen Zügen zu bestimmen, unter denen die 15. Jh. im Rahmen der Region der königlichen Stadt belegen kann.

Unsere Erkenntnisse über den Charakter von Uherské Hradiště in 2. Hälfte des 14. Jh. stützen sich besonders auf das Verzeichnis des dem Kloster von Velehrad abzuführenden Zinses und die Register der städtischen Abgaben aus dem Jahren 1367—1371. Der begrenzte Charakter dieser Quellen ermöglichte es G. Chaloupka den Anteil der einzelnen Gewerbearten nur in großen Zügen zu bestimmen, unter denen die Nahrungsmittelgewerbe offenbar am vermögendsten und zahlreichsten waren. Für die Jahre 1355—1398 lassen sich 19 mehr oder weniger komplette Verzeichnisse der Stadträte zusammenstellen, die für eine verhältnismäßig markante Vertretung der Gewerbetreibenden sprechen. Immer findet man dort mehrere Vertreter der reichsten Steuerzahler, deren unbewegliches Eigentum außer Häusern aus Mälzereien, Fleischerländen und Weinbergen bestand, während wir uns von dem sonstigen Grundeigentum nur nebelhafte Vorstellungen machen können.

Obwohl die archäologischen Forschungen einem starken Anteil von Agrarelementen in der Ökonomik der Stadt um die Mitte des 13. Jh. nachgewiesen haben, müssen wir ihr in der 2. Hälfte des 14. Jh. handwerklich-gewerblichen Charakter zuerkennen, der sich marktmäßig auf das örtliche landwirtschaftliche Hinterland orientierte.

Abbildungen:

Abb. 1. Uh. Hradiště, Otakarova ul., Obj. Nr. 10. Foto L. Chvalkovský.

Abb. 2. Uh. Hradiště, Otakarova ul., Obj. Nr. 9. Foto L. Chvalkovský.

Abb. 3. Marktregion Uh. Hradiště in der 2. Hälfte des 14. Jh. nach dem Mautregister aus dem J. 1362, a) Außerhalb liegende kleine Städte: 1 Hulín, 2 Kroměříž, 3 Zdounky, 4 Zlín, 5 Koryčany, 6 Kyjov, 7 Vracov, 8 Bzenec, 9 Veselí; 10 Velehrader Kloster; b) königliche Städte: 11 Uh. Hradiště 12. Uh. Brod; Städten innerhalb der Region 13 Uh. Ostroh, 14 Napajedla, 15 Malenovice; c) in der Aufstellung der Mautgebühren nicht angeführte Dörfer; d) Abgaben in Geld, e) Korn, f) Hafer, g) Weidenerträge. Die unterbrochene Linie deutet die alte Mündung des Olsavaflusses an. Zeichnung A. Burdová.